

Wojciech B. JĘDRYCKOWSKI

Zaleszczotki (*Pseudoscorpiones*) Mazowsza

[Z 1 tabelą w tekście]

Abstract. The pseudoscorpions from Mazovia have been examined. *Mesochelifer ressi* is a new species for Poland. *Mundochthonius carpaticus* was unknown from Mazovia up to now. At present, 15 species of pseudoscorpions are known from Mazovia i.e. 40% of the Polish fauna.

W dotychczasowej (nielicznej zresztą) literaturze dotyczącej zaleszczotków Polski, tylko w dwóch pracach można znaleźć informacje dotyczące występowania tych zwierząt na Mazowszu. Są to: poświęcony zaleszczotkom zeszyt „Katalogu fauny Polski” (RAFALSKI 1967) i popularno-naukowe opracowanie fauny Lasu Bielańskiego (BURAKOWSKI i LUNIAK 1982). W „Katalogu fauny Polski”, który będę dalej nazywał w skrócie „Katalogiem”, RAFALSKI wykazał 13 gatunków zaleszczotków znanych z Mazowsza. Ze względu na charakter wydawnictwa, brak tam szczegółowych wiadomości o stanowiskach i środowiskach, z których pochodzą poszczególne gatunki.

BURAKOWSKI i LUNIAK (1982) podali w swojej pracy, opierając się głównie na informacjach od prof. J. RAFALSKIEGO, notatkę o występowaniu w rezerwacie Las Bielański 3 gatunków zaleszczotków, z których obecność *Chelifer caneroides* wydaje się być raczej wątpliwa.

To ubóstwo danych o zaleszczotkach Mazowsza było inspiracją do napisania niniejszego opracowania. Chciałbym w tym miejscu podziękować prof. drowi J. RAFALSKIEMU za pomoc udzieloną mi przy oznaczaniu niektórych gatunków zaleszczotków.

W pracy tej wykorzystałem materiały znajdujące się w zbiorach Instytutu Zoologii PAN w Warszawie. Szczególnie obfite materiały zostały zebrane przez dra B. BURAKOWSKIEGO. W sumie oznaczyłem 1000 okazów zebranych prze-

ważnie w latach 1955–1982 przez następujące osoby: W. BAZYLUK, R. BIELAWSKI, B. BURAKOWSKI, M. BRZESKI, C. DZIADOSZ, W. GRZELAK, W. JĘDRYCZKOWSKI, J. KREMKY, M. MROCZKOWSKI, E. NOWAKOWSKI, J. PRÓSZYŃSKI, A. STACHURSKI, W. STARĘGA, D. ZIELIŃSKA i K. ZDZITOWIECKI.

Prawie wszystkie zwierzęta były konserwowane i przechowywane w 75% alkoholu. Część starszej kolekcji była niestety w stanie suchym, co w wielu przypadkach uniemożliwiło mi określenie płci badanych okazów.

Przy określaniu granic Mazowsza (Niziny Mazowieckiej) posłużyłem się podziałem zastosowanym w „Katalogu fauny Polski”.

PRZEGLĄD GATUNKÓW

Mundochthonius carpaticus RAFALSKI, 1948

Gatunek nowy dla Mazowsza.

Warszawa-Bielany, w murszu dziupli ściętej topoli – 1♂, 1♀.

Gatunek karpacki zamieszkujący wilgotne i bardziej pierwotne lasy liściaste. Najdalej na północ wysunięte stanowiska znane były z Wyżyny Krakowsko-Wieluńskiej. Na Bielany został prawdopodobnie zawleczony w okresie kiedy Wisłą masowo spławiano drewno z Karpat do Gdańska.

Chthonius tetrachelatus (PREYSSLER, 1790)

Wykazany z Mazowsza w „Katalogu”, szeroko rozprzestrzeniony w Europie Zachodniej i Ameryce Wschodniej. W Polsce znany głównie ze stanowisk synantropijnych – według ustnej informacji prof. J. RAFALSKIEGO – w Warszawie występuje w Parku Łazienkowskim pod ceglami, doniczkami i kawałkami drewna.

Neobisium erythrodactylum (L. KOCH, 1873)

Podawany z Mazowsza w „Katalogu”.

Pomiechówek, Rajszew, Puszcza Kampinoska: rez. Sieraków, Łąki Strzeleckie, Góra Nartowa, Debly, Nowe Budy, Truskaw, Łomna-Las, Dziekanów Leśny; Czarna Struga, Mienia, rez. „Dębina” koło Klembowa, rez. „Modrzewina” koło Grójca, Baniocha. Zebrano 232 okazy (28 ♂♂, 115 ♀♀).

Gatunek ten odznacza się dużą plastycznością ekologiczną i występuje zarówno w różnego typu lasach jak też i na terenach otwartych. Na Mazowszu zanotowano jego występowanie w następujących środowiskach: różne odmiany grądu (wysoki, niski), olsy, łęgi, bory sosnowe (świeży, mieszany), luźno rosnące kępy krzewów i zarośli nad rzekami, murawy porastające różnego typu skarpy i groble stawów, wilgotne zatorfione łąki i częściowo zarośnięte ruiny. Wszędzie zwierzęta te żyją w ściółce, pod kamieniami i leżącymi kawałkami drewna.

Neobisium carcinoides (HERMANN, 1804)

Nazwy tej używam za BEIEREM (1963). Gatunek podawany z Mazowsza w „Katalogu” pod nazwą *N. muscorum muscorum* (LEACH, 1817).

Puszcza Kampinoska: Góra Nartowa, Łomna-Las, Dziekanów Leśny; Warszawa-Bielany, rez. „Dębina”, Struga, Czarna Struga, Mienia, Mładz, Runów, Hamernia, Płochocin. Zebrano 130 okazów (42 ♂♂, 50 ♀♀).

Podobnie jak poprzedni, również ten gatunek występuje w wielu zróżnicowanych środowiskach. Na Mazowszu zbierany był w łągach, lasach mieszanych (dąb, świerk, jodła, grab), grądach (wysoki i niski), borach (sosnowy, świeży, mieszany), na bogatych łąkach i na wrzosowiskach. Żyje w ściółce, pod kamieniami i pod kawałkami drewna.

Cheiridium museorum (LEACH, 1817)

Podawany z Mazowsza w „Katalogu”, palearktyczny gatunek znany w Polsce głównie ze stanowisk synantropijnych. Częsty zwłaszcza w gniazdach wróbli i jaskółek.

Lamprochernes chyzeri (TÖMÖSVÁRY, 1882)

Podawany z Mazowsza w „Katalogu”, szeroko rozmieszczony gatunek europejski. Żyje w detrytusie, mrowiskach i pod korą drzew.

Pselaphochernes scorpioides (HERMANN, 1804)

Podawany z Mazowsza w „Katalogu”. Gatunek znany z całej prawie Europy i Północnej Afryki. Występuje w ściółce i detrytusie lasów liściastych, pod korą drzew i w mrowiskach. Częsty w środowiskach synantropijnych.

Allochernes wideri (C. L. KOCH, 1843)

Podawany z Mazowsza w „Katalogu”, z Bielan przez BURAKOWSKIEGO i LUNIAKA (1982).

Jabłonna, Truskaw, Warszawa: Bielany, Młociny; Buchnik, rez. „Dębina”, Winiary koło Warki. Zebrano 148 okazów (26 ♂♂, 75 ♀♀).

Szeroko rozmieszczony gatunek europejski, związany głównie z próchnem i korą drzew, gniazdami ptaków i mrowiskami.

Na Mazowszu łowiono go zarówno w środowiskach leśnych (ściółka w borze mieszanym w Puszczy Kampinoskiej, grąd na Bielanach), jak i w pojedynczo stojących drzewach. Zanotowano występowanie *A. wideri* na następujących drzewach: olcha, topola, grab, wiąz, brzoza, dąb, lipa. Gatunek ten spotyka się w gniazdach dziuplaków i w gniazdach ptasich budowanych wśród krzewów i traw. Często występuje w chodnikach zrobionych w drzewach przez larwy chrząszczy z rodzin: *Alleculidae*, *Tenebrionidae* i *Elateridae*.

Dinocheirus panzeri (C. L. KOCH, 1836)

Nazwę rodzajową *Dinocheirus* CHAMBERLIN, 1929 wprowadzam za MAHNERTEM (1978), który wykazał brak jednorodności rodzaju *Toxochernes* BEIER, 1932.

Podawany z Mazowsza w „Katalogu” pod nazwą *Toxochernes panzeri*. Gatunek środkowo- i północnoeuropejski. Żyje w próchnie i pod korą drzew. Często występuje synantropijnie.

Chernes cimicoides (FABRICIUS, 1793)

Podawany z Mazowsza w „Katalogu”, gatunek europejski związany z dobrze zachowanymi i dużymi partiami leśnymi.

Chernes hahnii (C. L. KOCH, 1843)

Podawany z Mazowsza w „Katalogu”.

Kacice koło Pułtuska, Jabłonna koło Legionowa, Łomianki, Warszawa: Bielany Saska Kępa, Morysinek; Obory, Jabłonna koło Otwocka. Zebrano 74 okazy (19 ♂♂, 10 ♀♀).

Należy do najpospolitszych w kraju gatunków zaleszczotków. Związany jest głównie z terenami niezalesionymi, żyje pod korą drzew. Na Mazowszu zbierany był z następujących gatunków drzew: wierzba, dąb, kasztanowiec, grab, topola i lipa. Często wykorzystuje chodniki larw chrząszczy z rodzin: *Alleculidae*, *Tenebrionidae* i *Elateridae*.

Dendrochernes cyrneus (L. KOCH, 1873)

Podawany z Mazowsza w „Katalogu” i z Bielania (BURAKOWSKI i LUNIAK, 1982). Bardzo rzadki gatunek, znany w Polsce z pojedynczych stanowisk. Żyje pod korą drzew liściastych — zwłaszcza starych dębów.

Chelifer caneroides (LINNAEUS, 1761)

Podawany z Mazowsza w „Katalogu”. Dane o występowaniu na Bielanie (BURAKOWSKI i LUNIAK, 1982) odnoszą się prawdopodobnie do następnego gatunku.

Warszawa: Śródmieście, Ursus, Rakowiec, Radość; Brwinów, Milanówek. Zebrano 7 okazów (1 ♂, 5 ♀♀).

Na Mazowszu zbierany był w mieszkaniach a w jednym przypadku (Brwinów) — w ulu pszczelim. Dane dotyczące rozmieszczenia tego gatunku w Polsce wymagają rewizji — por. *Mesochelifer resslii*.

Mesochelifer resslii MAHNERT, 1981

Gatunek nowy dla fauny Polski.

Puszcza Kampinoska: Zameczysko, Sieraków; Warszawa-Bielany, Komorów. Zebrano 55 okazów (ponieważ materiał był przechowywany na sucho i uległ znacznemu uszkodzeniu, ustalono płeć tylko u 16 okazów — 13 ♂♂, 3 ♀♀), wszystkie pod korą sosen.

M. resslii nie był do niedawna odróżniany od *Chelifer caneroides*. Na pod-

stawie dokładnej analizy cech anatomicznych i morfologicznych oraz różnych wymagań środowiskowych udowodniono, iż chodzi tu o dwa odrębne gatunki. Zarówno opis jak i rysunki podane przez MAHNERTA (1981) nie nasuwają wątpliwości co do odrębności obu gatunków. Sprawą otwartą pozostaje chyba jednak przynależność omówionego gatunku do rodzaju *Mesochelifer*, bowiem cechy odróżniające rodzaje *Mesochelifer* VACHON, 1940 i *Chelifer* GEOFFROY, 1762 wydają się być niewystarczające w świetle współczesnych badań nad systematyką *Pseudoscorpiones*.

Dactylochelifer latreillei latreillei (LEACH, 1817)

Podawany w „Katalogu” z Puszczy Kampinoskiej.

Serock, Puszcza Kampinowska: Góra Nartowa, Nowe Budy, Zaborów, Grobowy Grunt, Zameczysko, Debły; Warszawa-Bielany, Grabina koło Sochaczewa, Płochocin. Zebrano 352 okazy (60 ♂♂, 108 ♀♀).

D. latreillei latreillei należy do rzadko w Polsce spotykanych podgatunków. Występuje w Europie Południowej i Środkowej przeważnie w pobliżu wód.

Na Mazowszu był łowiony w olsach, wśród krzewów porastających tereny zalewowe rzek, wśród traw porastających groble stawów w wilgotnych fragmentach borów sosnowych (z domieszką drzew liściastych). Żyje pod korą drzew, w ściółce i wśród traw.

W faunie Mazowska stwierdzono występowanie 15 gatunków i podgatunków zaleszczotków co stanowi około 40% krajowej fauny. Ze względu na bardzo powierzchniowy stan zbadania naszego kraju, trudno w tej chwili dokonać poważniejszych prób oceny bogactwa faunistycznego Mazowska na tle pozostałych obszarów Polski. Wydaje się, że stosunkowo urozmaicona szata roślinna Mazowska, a zwłaszcza liczne rezerваты chroniące spore kompleksy starych drzewostanów (Puszcza Kampinowska, Bielany, Dębina, Modrzewina) powodują, że Nizina Mazowiecka należy do bogatszych faunistycznie regionów na niżu Polski. Zachowały się tu bowiem tak rzadkie gatunki jak *Dendrochernes cyrneus* i dość liczny zwłaszcza w Puszczy Kampinoskiej *Dactylochelifer latreillei latreillei* — gatunki znane dotąd z nielicznych stanowisk na terenie kraju.

Zoogeograficznie — prawie wszystkie gatunki zaleszczotków Mazowska są szeroko rozmieszczone i należą do elementu europejskiego a nawet są kosmopolitami. Wyjątkiem jest *Mundochthonius carpaticus*, który jest elementem karpackim z wyspowym stanowiskiem na Bielanych, powstałym, jak to już wcześniej zaznaczyłem, na skutek intensywnej działalności gospodarczej człowieka.

Większość gatunków odznacza się dużą tolerancją środowiskową pozwalającą im zamieszkiwać różnorodne środowiska leśne, półotwarte i otwarte o różnym stopniu przekształcenia. Wśród gatunków ściśle związanych z określonym biotopem wymienić należy *Mesochelifer resslii*, który przy swoim szerokim rozmieszczeniu geograficznym zdaje się być ściśle związany z sosną, *Dactylochelifer*

latreillei latreillei występujący na terenach podmokłych i *Dendrochernes cyrneus*, który związany jest z liściastymi drzewami lasów o dobrze zachowanym pierwotnym charakterze. *Chelifer cancroides*, uważany dotychczas za gatunek eurytopowy, występuje w rzeczywistości jedynie w różnego rodzaju pomieszczeniach i ulach pszczelich.

Tabela I. Występowanie form młodocianych *Pseudoscorpiones* w różnych porach roku.

Gatunek	Miesiąc											
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
<i>Neobisium erythrodactylum</i>		+			+	+	+	+		+		
<i>Neobisium carcinoides</i>			+							+	+	+
<i>Allochernes wideri</i>	+			+								
<i>Chernes hahni</i>						+						
<i>Dactylochelifer l. latreillei</i>	+	+	+								+	

Zaleszczotki należą do zwierząt wieloletnich i w ciągu roku można spotkać różne stadia rozwojowe. W tabeli I zamieszczono dane o udziale różnych stadiów rozwojowych w materiale łowionym w poszczególnych miesiącach roku. U gatunków reprezentowanych najliczniej w materiale — takich jak *Neobisium erythrodactylum* i *N. carcinoides* — stadia dojrzałe i młodociane występują we wszystkich porach roku. W pozostałych przypadkach szczupłość materiału nie pozwala na ściślejszą interpretację.

Wydaje się, że dalsze badania nad fauną tego regionu powinny iść w kierunku zbadania ściślejszych powiązań gatunków ze środowiskiem, zwłaszcza przy uwzględnieniu środowisk mało dotychczas zbadanych, takich jak torfowiska, bagna itp., przy uwzględnieniu zjawisk fenologicznych (procentowy udział różnych stadiów rozwojowych).

PIŚMIENNICTWO

- BEIER M. 1963. Ordnung *Pseudoscorpionidea* (Afterskorpione). Bestimmungsbücher zur Bodenfauna Europas. Berlin, VIII + 312 pp., 300 ff.
- BURAKOWSKI B., LUNIAK M. 1982. Świat zwierząt. W: Las Bielański w Warszawie rezerwat przyrody. Warszawa, pp. 179–262, ff. 46–70.
- MAHNERT V. 1978. Die Pseudoskorpiongattung *Toxochernes* BEIER, 1932. Symp. zool. Soc., London, 42: 309–315.
- MAHNERT V. 1981. *Mesochelifer resslii* n. sp., eine mit *Chelifer cancroides* (L.) verwechselte Art aus Mitteleuropa (*Pseudoscorpiones*, *Cheliferidae*). Veröffent. Mus. Ferdinandeum, Innsbruck, 61: 47–53.
- RAFALSKI J. 1967. Zaleszczotki — *Pseudoscorpionidea*. Katalog fauny Polski, 32, 1. Warszawa, 34 pp., 1 mapa.

Instytut Zoologii PAN
00-679 Warszawa, Wilcza 64

[Заглавие: Ложноскорпионы (*Pseudoscorpiones*) Мазовии]

В работе использован материал 1000 особей, собранных на территории Мазовии. Найдено 8 видов, из которых *Mesochelifer resslī* является новым для фауны Польши, а *Mundochthonius carpaticus* впервые констатирован в Мазовии. Последний, видимо, был принесен человеком из южной части Польши. Ложноскорпионы Мазовии относятся к широко распространенным в Европе видам, приспособленным к жизни в различных условиях среды. *Dendrochernes cyrneus* и *Dactylochelifer latreillei latreillei* являются редкими в Польше видами, известными лишь из нескольких местонахождений. *Neobisium erythroductylum* и *N. carcinoides* на разных стадиях развития можно было найти на протяжении всего года (Табл. I).

В настоящее время из Мазовии известно 15 видов ложноскорпионов, что составляет 40% фауны страны.

SUMMARY

[Title: Pseudoscorpions (*Pseudoscorpiones*) of Mazovia]

One thousand specimens of pseudoscorpions from Mazovia have been examined. There were 8 species in which *Mesochelifer resslī* is a new species in Poland. *Mundochthonius carpaticus* was unknown from Mazovia up to now. It has been probably carried by man from the southern part of Poland. The pseudoscorpions of Mazovia belong to the species, which are widely spread in Europe and are able to live in different conditions of the environment. *Dendrochernes cyrneus* and *Dactylochelifer latreillei latreillei* belong to the rare species in Poland and the ones are known only from few places of this country. It is the fact that adult forms of *Neobisium erythroductylum* and *N. carcinoides* as well as the young ones can be noticed all the year round (Tab. I).

At present, 15 species of pseudoscorpions are known from Mazovia which are 40% of the species of Poland.